

Аксельрод Р. Б.

Пошукач кафедри політичних наук НПУ імені М. П Драгоманова

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ

Статтю присвячено обґрунтуванню політичної компетентності як ціннісної складової політичної діяльності управлінської еліти українського суспільства. Визначен оризноманітні аспекти формування ціннісних засад функціонування управлінської еліти.

Ключові слова: управлінська еліта, цінності, політична компетентність, мораль, управлінська етика.

Сучасна політична наука термін «еліта» вважає загальноприйнятою категорією, яку використовують, досліджуючи правлячий клас і привілейовані верстви суспільства. Однак, на думку українського науковця М. Пірен, в українській політичній науці ще не існує достатньо науково обґрунтованого визначення основних категорій елітології, таких як «політична еліта», «політичний елітаризм», «механізм формування еліти», «критерії елітарного відбору» [1, с. 242]. Ще недостатньо чітким залишається визначення поняття цього суспільного феномена, його характерних рис, природи виникнення та умов розвитку, про що, зокрема, свідчить використання науковцями у своїх дослідженнях різних назв для позначення саме управлінської еліти: О. Понеделков — «політико-адміністративна еліта», Б. Кухта — «політична еліта», Л. Мандзій — «правляча еліта», М. Лагунова — «управлінська еліта», О. Крюков — «політико-управлінська еліта» та ін.

Під управлінською елітою ми розуміємо всю сукупність осіб та їх угруповань, які з огляду на свою професійну діяльність причетні до справ управління державою. Це можуть бути не лише політики чи державні службовці, але й різного роду олігархічні, бізнесові, лобістські та інші об'єднання, які впливають безпосередньо чи опосередковано на процеси державного управління.

Політико-управлінські функції в суспільстві управлінська еліта здійснює шляхом прийняття важливіших політичних рішень, що вимагає від неї спеціальних знань та вмінь, які відсутні у більшості пересіч-

них громадян. Разом з політичної складової в діяльності управлінської еліти виникає і ціннісна складова: будь-яка влада, яка за своєю суттю є завжди раціональною, потребує внутрішнього регулятора, іманентного сутності людини. В якості такого регулятора й виступають цінності. Моральність суспільства вимагає постійного відтворення цінностей з урахуванням нових суспільних обставин. Водночас привертає до себе увагу надзвичайна розбіжність таких цінностей, пріоритетів і стереотипів, що породжує значну суб'єктивність в процесах, пов'язаних із діяльністю управлінської еліти.

Різноманітні аспекти формування ціннісних засад управлінської еліти України стали предметом дискусії в різних контекстах. Деякі аспекти аксіологічної побудови системи державного управління розглядали у своїх дослідженнях вітчизняні науковці М. Кравченко [2], М. Рудакевич [3], І. Савченко [4], С. Чукут [5], В. Селіванов [6] та інші. Однак проблема взаємодії чинників політичної компетентності, як цінності, у просторі діяльності управлінської еліти в Україні вивчена на даний час дуже мало. О. Демидов відносить до внутрішнього регулятора діяльності управлінської еліти такі цінності як «почуття обов'язку, виміри честі, справедливості, совість, відповідальність, моральність, і навіть таку специфічну, як сакральність» [7]. У науковій літературі можна бачити чимало інших спроб визначення цінностей управлінської еліти. В їх числі називають також право, громадський порядок, мир, безпеку, волю, рівність, справедливості, людяність тощо [8]. Безумовно, що компетентність також повинна займати належне місце в системі цінностей вітчизняної управлінської еліти, серед яких демократичні цінності (людське існування у всій його повноті та багатоманітності), громадянство та громадянськість, відповідальність, конституція та конституціоналізм, свобода та свобода совісті. Пріоритетною якістю еліти, — як підкреслює вітчизняний науковець М. Михальченко, — «повинна бути компетентність (виділено мною — Р. А.), яка відповідає потребам епохи у ряді показників: фізичний і розумовий розвиток, здатність використовувати новітні досягнення технологій людського суспільства, жити відповідно норм людського співжиття та ін. У випадку нездатності кваліфіковано і морально виконувати свою роботу, така верства суспільства є псевдоелітою, яка своєю некомпетентністю й аморальністю підриває природний стан суспільства, руйнує національний організм, якщо навіть це зло вона робить несвідомо [9].

Тобто і в політиці, і в діяльності управлінської еліти, з одного боку, як цінності виступають «мета», «ідеї», «мотиви», а з другого — це

певні засоби, за допомогою яких досягаються очікувані результати. Останні можуть виступати як цінності самі по собі і як інструментальні (державно-управлінські) цінності. Власне, дослідженню цього і присвячена дана наукова стаття.

Почнемо з того постулату, що демократизація суспільства незмінно призводить до посилення морального компонента політики. Вивчення політики повинно мати морально-етичний аспект в аксіологічному вимірі політичного світогляду і поведінки, в поняттях добра і зла, справедливості і несправедливості, правдивості (чесності) і обману (брехні) тощо, що має безпосереднє відношення до політичної культури еліт. Мораль представників управлінської еліти є об'єктом дослідження в Україні цілої низки наук: філософії, соціології, психології, правознавства, менеджменту, педагогіки та ін. На особливу увагу серед наукових робіт з етики управлінської еліти заслуговують праці філософів, серед яких слід назвати В. Князева, Т. Василевську, В. Колтун, Т. Сербинську, які поділяють підхід до моралі як до духовно-практичного феномена: «моральнісний вимір державної служби — це моральні аспекти не лише свідомості, але й діяльності та взаємин у цій професійній сфері» [10, с. 254]. Політологи також все частіше звертаються до досліджень моралі в контексті політичної етики. Адже саме етика є тим фундаментом, на якому формується довіра громадян до органів влади всіх рівнів. Зрозуміло, що сприяти створенню позитивного іміджу управлінської еліти можна тільки за умов надання етичним проблемам відповідного правового статусу й уваги як з боку органів державної влади та самих представників управлінської еліти, так і завдяки належній увазі громадськості. Але слід зазначити, що проблеми етики саме представників управлінської еліти в межах колишнього СРСР фактично не досліджувались, а висвітлювались лише як складова управлінської культури через оцінку якості, моральної позиції, професіоналізму управлінців.

О. Оболенський, наприклад, визначає етику представників управлінської еліти в контексті державної служби як культурного інституту суспільства, вважаючи, що відповідний рівень культури державних службовців формує соціально-політичну систему, яка здатна гармонізувати відносини між різними верствами населення. Автор також підкреслює, що культура представників управлінської еліти залежить від таких якостей як професіоналізм, компетентність, мораль. Тому важливими складовими «культурного інституту державної служби» науковець вважає правову, інформаційну, управлінську, організаційну, політичну, професійну, етичну, естетичну, педагогічну культуру [11].

Важливою і в той же час специфічною цінністю для управлінської еліти слід вважати професіоналізм. На основі комплексного дослідження проблеми управління в Україні Н. Нижник обґрунтував ідею про об'єктивний взаємозв'язок між гуманізацією і демократизацією процесу управління, практична реалізація якого забезпечує формування індивідуальних моральних якостей спеціаліста, навичок гуманних відносин у процесі професійної діяльності, а також готовності до демократичного стилю керівництва. Серед основних причин низької ефективності державного управління на різних рівнях влади Н. Нижник вважає недостатній морально-професійний рівень державних службовців. «Не зменшуючи значущості таких якостей державних службовців, як компетентність, самостійність..., ініціативність, організованість, діловитість,... хотілося б, — акцентує увагу науковець, — підкреслити роль моралі для різних працівників, зайнятих у державній службі» [12, с. 51].

Важливою ціннісною основою діяльності представників управлінської еліти слід вважати політкоректність, тому що норми політичної коректності органічно впливають із вимог загальнолюдської моралі і сучасної високої культури та набувають деталізації при конкретному застосуванні в практиці політичних відносин і взаємодій.

Це поняття вітчизняний дослідник В. Ханстантінов визнає як «якісну форму політичного дискурсу, якому властиві певні евристично-пояснювальні можливості, функціональні значення та риси» [13]. Вчений вказує на те, що політична коректність надає політичному дискурсу таких зовнішніх форм висловлювань, за яких будь-який необхідний зміст сприймається як такий, що відповідає, що є адекватним усім складовим акту комунікації, і тому забезпечує точне правильне значення. В. Ханстантінов зауважує, що опанування норм політичної коректності виступає передумовою професіоналізму в політиці, є одним із помітних показників соціальної відповідальності її різних суб'єктів. Сама по собі політична коректність є суттєвою ознакою культури політичної дії, «індикатором готовності до діалогу та компромісу».

Професійна відповідальність, як наступний ціннісний компонент у діяльності управлінської еліти, в цілому пов'язана із глибинними основами, які розкривають значення й сутність ролі моральних чинників в політичному розвитку сучасного суспільства. Дослідження по цій темі активізували українські учені. Так, Г. Гребінник, С. Наумкіна, М. Петраков, Т. Неприцька, І. Кресіна, С. Балан звертають сьогодні на це пильну увагу. М. Пірен справедливо вважає, що найголовнішим показником відповідальності управлінської еліти є виконання нею політичних

обов'язків. Політична відповідальність здебільшого безпосередньо не пов'язана з конкретними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу влади, хоч і не виключає можливості настання для окремих посадовців або їх сукупності наслідків у зв'язку з політичною поведінкою в тій чи іншій конкретній ситуації [14].

Т. Неприцька, відповідаючи на запитання — чи може наша еліта бути відповідальною, визначає наступні негативні чинники: 1) відсутність цілісної системи відповідальності за здійснення державної влади; 2) неефективність спроб забезпечити відповідальне державне управління засобами виключно юридичного впливу; 3) звуження відповідальності переважно до внутрішньо апаратної — нижчих перед вищими; 4) брак відповідальності державного апарату (передусім, його «верхів») перед суспільством. Усе це змушує якнайпильніше поставитися до політичної відповідальності, як найважливішій цінності, що повинна бути притаманною управлінській еліті українського суспільства [15, с. 83].

Отже, управлінська діяльність є найбільш суттєвою функцією політичної еліти. В ідеалі політична еліта виконує свої функції в суспільстві, якщо: 1) вирішує проблеми, які поставлені перед державою, тобто, якщо в її діяльності домінують не свої вузько корпоративні інтереси, а, найперше, інтереси всього суспільства; 2) забезпечує участь представників різних соціальних прошарків в керівництві суспільством, коли вектор її діяльності направлений на розширення демократичних начал; 3) здатна забезпечити оптимальне для даних умов співіснування демократизму і професійності в керівництві; 4) вміє налагоджувати демократичні стосунки не лише з громадянським суспільством, а й з іншими елітарними групами, при цьому поважає їхню відносну самостійність і професійність, не застосовує по відношенню до них ідейну диктатуру та політичні репресії; 5) будує демократичні стосунки між суб'єктами, що входять до її складу; 6) забезпечує максимально можливий для даних історичних умов демократизм у процесі пошуку рішень та чітко впроваджує їх у життя; на основі вищезазначеного спостерігається розквіт економіки, освіти, науки, культури.

Але реальна політика зміцнення й розширення влади демократичного типу пов'язана з подвійним завданням. З одного боку, ще не пізно управлінській еліті (хоча б з міркувань самозбереження) переглянути власну систему державно управлінських ціннісних орієнтирів. Водночас потрібно переосмислити ту уявну політичну стабільність, яка породжена корупцією, корпоративно-олігархічними відносинами

та стимулює «розколи» в середовищі самої політичної еліти й посилює її відірваність від широких верств суспільства.

Із викладеного можн азробити такі висновки:

1. Сааме ціннісні орієнтири професійної поведінки, на нашу думку, визначають політичний «портрет» правлячої еліти. Але при цьому вони досить мало залежать від форми правління, співвідношення сил та конфігурації влади. Більше того, система цінностей влади сама визначає ці політичні параметри державного життя. Сама оцінка компетентності та й якості управлінської еліти будується за рахунок дотримання принципів і цінностей як трьох змістовних сфер діяльності держави (правової, політичної та організаційної), так і урахування принципів і цінностей загальної форми діяльності у цих трьох сферах. Слід, однак, говорити про те, що в Україні поки не існує національної моделі комплексної оцінки якості управлінської еліти. Досить презентативним у цьому сенсі є набір цінностей, які лежать в основі методології ООН, що описує характеристики якісного державного управління (*goodgovernance*). Ці показники містять у собі як цінності для трьох змістовних сфер: а) політичні цінності (цінності уряду і парламенту) — орієнтація на консенсус (*consensus oriented*); спільна робота громадян і влади (*participation*); чуйність реагування, оперативність (*responsiveness*); б) правові цінності (цінності державних служб і суду) — рівність і недискримінація (*equity andinclusiveness*); верховенство права (*ruleoflaw*); в) соціально-економічні цінності (цінності державних агентств) — результативність, ефективність і економічність (*effectivenessandefficiency*). Існують також універсальні цінності адміністрування — прозорість (*transparency*); підзвітність (*accountability*).

2. У сучасній Україні ціннісні орієнтири політичної еліти відображають не лише прогресивні способи державного управління, а й традиції радянського періоду розвитку та навіть досвід інших, більш ранніх етапів вітчизняної історії. Тож не дивно, що в культурно-професійній свідомості політичної еліти практично недоторканими залишилися етичні погляди, що виправдовують наполегливе прагнення керівників до постійного розширення своїх повноважень.

3. Один із парадоксів сучасної ціннісної системи вітчизняної політичної еліти полягає в тому, що у зневажливому ставленні до права (як до провідної управлінської цінності) спостерігається духовна солідарність верхівки й основної маси суспільства. Дію останньої Тим більше відчутно тому, що внутрішнє заперечення цінності права підкріплюється й постійною наявністю подвійних стандартів відповідальності,

які привчили керівників різного рівня до уникнення будь-якої реальної відповідальності перед суспільством.

4. До пріоритетних механізмів налагодження конструктивної суб'єкт-об'єктної взаємодії політичної еліти України й системи її професійних цінностей (в тому числі й компетентності) належать: раціональне збалансування суспільно-політичних інтересів; зміна парадигми сприйняття політики як такої. Розуміння політики як технології досягнення суспільно визначених цілей визначає встановлення чітких, зрозумілих кожному правил участі суспільства в управлінні державою, кардинальна зміна управлінської культури, самої філософії державного управління; розвиток соціальних механізмів «природного» виділення «кращих людей»; підвищення ефективності системи політичної освіти населення й професійної підготовки управлінських кадрів тощо.

Список використаних джерел:

1. Пірен М. Політична еліта та проблеми політичної елітаризації українського суспільства [Текст] / М. Пірен // Вісн. УАДУ. — 2001. — № 1. — С. 242–249.
2. Кравченко М. В. Роль державного управління в реалізації нової парадигми соціальних цінностей [Текст] / М. В. Кравченко // Командор. — 2000. — № 1. — С. 16–17.
3. Рудакевич М. І. Теоретико-методологічні засади формування етичної поведінки особистості та їх застосування у процесі підготовки державних службовців [Текст] / М. І. Рудакевич // Актуальні проблеми державного управління: Зб. Наук. праць. — Одеса: ОРІДУУАДУ, 2001. — Вип. 8. — С. 79–91.
4. Савченко І. Г. Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави [Текст]: автореф. дис.... канд. н. держ. у пр. / І. Г. Савченко; Харків. регіон. ін-т держ. у пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові У країни. — Х., 2007. — 18 с.
5. Чукут С. А. Відтворення генераційної цілісності духовної культури: управлінський аспект [Текст]: автореф. дис.... д-р н. держ. у пр. / С. А. Чукут; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 1999. — 34 с.
6. Селіванов В. Ціннісно-правовий вимір вітчизняного державного управління [Текст] / В. Селіванов // Право України. — 2004. — № 4. — С. 30–36.

7. Демидов А. Ценностные измерения власти [Текст] / А. Демидов // ПОЛИС. — 1996. — № 3. — С. 122–140.
8. Бакуменко В. Аналіз та оцінювання стану адміністративного реформування в Україні [Текст] / В. Бакуменко, С. Кравченко, Л. Штика // Вісн. НАДУ. — 2004. — № 4. — С. 5–19.
9. Михальченко М. І. Українська еліта як специфічний феномен [Текст] / М. І. Михальченко // Еліта і цивілізаційні процеси формування націй. — К.: ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 2. — С. 17–30.
10. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми [Текст]: монографія / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князева. — К.: Вид-во НАДУ, 2003. — 320 с.
11. Оболенський О. Ю. Державна служба [Текст]: навч. посіб. / О. Ю. Оболенський. — К.: КНЕУ, 2003. — 344 с.
12. Нижник Н. Державний службовець в Україні як фактор державотворення [Текст] / Н. Нижник // Вісн. УАДУ. — 1995. — № 1. — С. 47–53.
13. Ханстантинов В. О. Політкоректність у політиці [Текст] / В. О. Ханстантинов // Наукові праці. Серія політичні науки. — Вип. 52. — 2007. — С. 17–26.
14. Пірен М. Проблеми професійної відповідальності політико-владної еліти в Україні [Текст] / М. Пірен // Соціальна психологія. — 2007. — № 3 (23). — С. 29–35.
15. Неприцька Т. І. Політична відповідальність в системі ціннісних орієнтацій української владної еліти [Текст]: дис. на здобуття наук ступеня к. політ. наук: спец. 23.00.03. «Політична культура та ідеологія» / Тетяна Іванівна Неприцька; Нац. педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова. — К., 2011. — 212 с.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2014 р.

Аксельрод Р. Б. Аксиологическое измерение политической компетентности управленческой элиты.

Статья посвящена обоснованию политической компетентности, как ценностной составляющей политической деятельности управленческой элиты украинского общества. Определены различные аспекты формирования ценностных основ функционирования управленческой элиты.

Ключевые слова: управленческая элита, ценности, политическая компетентность, мораль, управленческая этика.

Axelrod R.B. Axiological dimension of political competence of the managerial elite.

Article is devoted to the justification of political competence, as the value component of the political activities of the managerial elite Ukrainian society. Identified various aspects of formation of valuable basis for the functioning of the managerial elite.

Keywords: managerial elite, values, political competence, morality, ethic management.

© Аксельрод Р.Б., 2014